

COSIMA WAGNER
DAGBÖCKERNA
1869–1883

COSIMA WAGNER
DAGBÖCKERNA
1869–1883

 SAGA
EGMONT

Cosima Wagner

DAGBÖCKERNA 1869–1883

SAGA EGMONT

Dagböckerna 1869-1883

är översatt från tyska av Eva Liljegren efter

Die Tagebücher

Copyright © 1983, 2018 Cosima Wagner och Lindhardt og Ringhof Forlag A/S

All rights reserved

ISBN: 9788711740606

1. E-boksutgåva, 2018

Format: EPUB 2.0

Denna bok är skyddad av upphovsrätten. Kopiering för annat än personligt bruk får enbart ske efter överenskommelse med Saga samt med författaren.

Lindhardtogringhof.dk

Saga är ett förlag i Lindhardt og Ringhof, ett förlag inom Egmont-koncernen

Ur förord av Dietrich Mack och Martin Gregor-Dellin till band I och II av Dagböckerna

Richard Wagner möttes inte bara av den spontana beundran eller motvilja som de flesta konstnärer och förnyare konfronteras med, till dess tidsavståndet mildrar omdömet till kritisk analys och erkännande, utan han har ständigt på nytt gjort om- och eftervärld upprörd, föranlett lidelsefull polemik och märkliga ställningstaganden. – Det berättigade intresset för alla skriftliga redogörelser för hans liv får också ny näring genom de mystiska omständigheter som omger dem. Det ligger något ovanligt absurt i att Wagner kände eller åtminstone anade detta intresse för honom och hans liv men att de stora minnesanteckningarna, där han trodde sig speglas allra mest tillförlitligt, har överlämnats till eftervärlden under så komplicerade omständigheter och med så många dröjsmål och mellankommande händelser att historien om deras uppkomst fortsätter just genom dem. Det rör sig om två stora dokument – bortsett från breven, som det inte gick mycket annorlunda med – vilka omfattar och skildrar Richard Wagners hela liv, från den första dagen till den sista, med undantag för en liten, mycket karaktäristisk

lucka. Båda föreligger i handskrifter av Cosima Wagner (till en början ännu: von Bülow): de dikterade anteckningarna av Wagners självbiografi "Mein Leben" /Mitt liv/, och hennes egna "Tagebücher" /Dagböcker/. Självbiografin sträcker sig till maj 1864, till mötet med kung Ludwig II av Bayern, Dagböckerna börjar 1 januari 1869 och slutar med Richard Wagners död den 13 februari 1883. – Cosima Wagner tycks efter Richard Wagners död tillfälligt ha förlorat perspektivet och inte bara i fysisk bemärkelse: den bild av "Bayreuths härskarinna" som biograferna fabricerade behöver väl rättas till också på den punkten. Tidvis dikterade hon sin korrespondens för döttrarna och fick den uppläst för sig, och efter det fullständiga sammanbrottet i slutet av december 1906 skötte Eva ensam hennes korrespondens, varigenom ett speciellt förtroligt förhållande uppstod. Inte utan att väcka misstänksamhet hos syskonen, som man kan tänka sig. Framför allt efter Evas giftermål och sedan svärsonen Houston Stewart Chamberlain hade fått ett ödesdigert inflytande över Villa Wahnfried, skärptes konflikterna inom familjen till den grad att det åren 1913-1914 gick ända till den offentliga sensationsprocessen med dottern Isolde, född von Bülow, som numera var gift med dirigenten Franz Beidler och förgäves kämpade för juridisk jämställdhet med Wagnersyskonen. Den äldsta Bülowdottern Daniela, som efter skilsmässan från konsthistorikern Henry Thode levde förbittrad i familjens skugga, påstod i varje fall i sina anteckningar: "År 1908 började vår olycka – med Evas giftermål." Detta var klimatet, och det var det år då Cosima Wagners Dagböcker – enligt Eva Chamberlains påstående och senare flera gånger på heder och samvete bekräftade försäkran – övergick i hennes besittning. Eller snarare i

hennes ägo, inte i hennes omedelbara besittning, ty den 25 december 1908, då Cosima Wagner skulle ha givit sin dotter Eva Dagböckerna som "hemgift" vid hennes bröllop med Houston Stewart Chamberlain, kunde hon inte hämta ut de 21 häftena ur arkivet; de befann sig inte i Bayreuth.

Husbiografen Carl Friedrich Glasenapp, som ända sedan 1876 arbetade på en levnadsbeskrivning över Wagner, hade hunnit till sitt sjätte och avslutande band när Cosima Wagner tillät honom att ta del av innehållet i Dagböckerna. På hennes föranstaltande togs Dagböckerna fram ur Wahnfriedarkivet och överlämnades till Glasenapp. – Den 23 mars 1909 återkom Dagböckerna till Bayreuth. Men inte heller nu övertog Eva Dagböckerna; Chamberlains bodde i familjehuset Wahnfried till dess deras hus på andra sidan den till Wahnfried gränsande gatan blev färdigställt. Att Dagböckerna så länge stannade kvar på sin gamla plats, tycks därför vara klart. Men man försummade på nytt att inom familjen sörja för klara förhållanden; ingen visste, påstods det, vad som tillhörde den andre. Och Siegfried kom inte, trots alla dedikationer och tal som riktades till honom, på tanken att bekymra sig om Dagböckerna. – Eva tog slutgiltigt Dagböckerna i besittning den 22 oktober 1911. Enligt hennes vittnesmål skall hennes mor, när hon överlämnade de 21 häftena till henne, ha sagt: "Hos dig vet jag att de är väl förvarade." – Cosima Wagner och hennes son Siegfried Wagner dog 1930 kort tid efter varandra. Förmodligen år 1931 skrev Eva Chamberlain av en rad uttalanden av Richard Wagner ur Dagböckerna och lämnade dem tillfälligt till dirigenten Arturo Toscanini, som hade lett festspelen 1930–31. Han lämnade tillbaka dem före år 1935. –

Enligt ett avtal av den 20-21 juni 1935 gav Eva Chamberlain Dagböckerna jämte breven åt staden Bayreuth "som gåva till Richard-Wagner-Gedenkstätte", men med stränga ålägganden. - Eva Chamberlains senare testamente - av den 28 april 1939 - krävde att paketet skulle deponeras hos Bayrische Staatsbank i München för en tid av trettio år efter Eva Chamberlains död. -

Eva Chamberlain dog den 26 maj 1942, testamentet trädde i kraft. Lyckligtvis förblev Dagböckerna oskadda trots bombnätterna i München. Med högsta domstolens Cosima-dom gjorde Dagböckerna juridisk historia år 1954 i en sedan dess ofta citerad motivering: högsta domstolen avgjorde att också upphovsmannarätten enligt den lagakraftvunna gåvan till staden, och Eva Chamberlains förordningar, skulle stanna hos staden. - När fristen hade löpt ut den 26 maj 1972 började en tvåårig rättsstrid om utlämnandet, staden vann. Den 12 mars 1974 fördes Dagböckerna till Bayreuth under polisskydd och den 3 juli 1974 snördes paketet upp av överborgmästare Hans Walter Wild under överinseende av en notarie. Efter omfattande säkerhetsåtgärder för förvaring, avskrift och utnyttjande öppnades manuskriptet äntligen för forskningen för första gången, hundra år efter dess tillkomst, sommaren 1975. - Häpnadsväckande är framför allt anteckningarnas omfång, deras episka jätteformat, värdigt de stora dimensionernas århundrade. - Häpnadsväckande är dialogens allmängiltighet, strövtågen genom historiska, litterära, konsthistoriska och musikaliska epoker, den flit med vilken också epigonala verk och tilldragelser uppmärksammas. De heliga gestalterna i dessa samtal är emellertid de grekiska tragöderna, Shakespeare, Cervantes, Calderón, Dürer, Bach, Mozart, Goethe och framför andra - man skulle

nästan vilja säga – den ende Guden i Wagners liv:
Beethoven. –

Richard Wagners idé, som återkommer upprepade gånger i Dagböckerna, att skriva en historia om det tyska väsendet, förefaller tautologisk: Wagner levde den redan, åtminstone vad 1800-talet beträffar! Han var en del av den. Om mycket insiktsfulla Wagnerkritiker, däribland Thomas Mann, har uppfattat Wagners verk som självporträtt och självkritik av det tyska väsendet, så är Wagners biografi dess levda förberedelsestadium: en tillvaro av rasande motsägelser, en kamp i det egna bröstet mellan alla de till tiden hörande tendenserna och kontroverserna.

De omfattar socialistiska och korporativstatliga idéer, frälsningsläror, som lånar drag av hemliga religioner, dödsångest och dödslängtan, antisemitiskt och nationalistiskt – och samtidigt rädslan för excesserna, för Wacht am Rhein. Det förefaller knappast möjligt att knyta allt detta till en enda person: hänförelse och rädsla för krig, elitism och humanitärt, humant engagemang. Men Wagner var dramatiker, och i sitt verk lyckades han upphäva motsägelserna i framställningen. – Till sist undersöks också Cosima och Richard Wagners relationer till Franz Liszt, till Hans von Bülow och Ludwig II ända ner till grunden och avgrunden, varvid Wagners privata yttranden om Liszt, som han livet igenom kände tacksamhet mot, bör ha blivit åtminstone utvalda, om inte rentav färgade av Cosimas kluvna förhållande till sin far. Wagners relationer till kungen är däremot framställda i ett obarmhärtigt klart ljus, i sanningens ljus; i varje fall visar de sig nu i ett annat ljus än den kungliga brevväxlingens, vars stil motsvarade ett noga utstakat rollmönster.

Hon har visserligen inte retuscherat bort sådant från bilden av Richard Wagner som angick hans verk, hans komponerande, hans värld, hans tänkesätt och hans egenart – ända till sjuklig retlighet, till groteskt urartad, diabolisk humor – men hon förteg vad hon själv inte ville erkänna. Trots all kärv realism i porträttet av Wagner har hon raderat ut något på en enda punkt, den kvinnofixerade konstnärens affärer med kvinnor. Med avseende på fru Wesendonck lät hon honom säga något som lät bra: Den kvinnan hade aldrig begripit någonting och bara inbillat sig allt annat. Med Minna var det inget problem. Hon hade dött i rätt tid, i "Mitt liv" gjorde hon redan förut en slät figur med sina äktenskapliga scener och sin småborgerliga äregirighet att ha en säker utkomst vid sidan av en kapellmästare som helst bara skulle komponera Rienzis. Men Judith Gautier: hennes närvaro festspelsommaren 1876, kyssarna och omfamningarna, den brevväxling med fransyskan som barberaren i Bayreuth ombesörjde – allt det tycks hon inte ha märkt, hon går inte in på det med ett enda ord.

Det var det enda som snuddade vid det stora förbundet. Denna plats tillhörde henne, och hon fyllde ut den. Förbundet var fullkomligt. – De störtade båda som kometer varandra till mötes, men hon behärskades – i motsats till honom – av ett komplex, som fördjupade hennes känslas intensitet på ett ofattbart sätt: skuldkänsla. – Eftersom Bülow snart därefter insjuknade och kontroverserna om adoptionen av barnen, till och med den verkliga faderns legitimering av Wagner-barnen, antog de mest obehagliga former, kom hennes samvete aldrig till ro. Genom att Bülow led, fadern var bekymrad och förhållandet mellan Wagner och Liszt aldrig mer kunde bli det gamla, uppstod hos

henne ett stumt lidandes patos, som hon bara anförtrodde Dagböckerna – om nätterna, gråtande, i "lidandets vällust".

Utan tvivel finns här religiöst-högtidliga drag, element av en självspäkning, som förblir och måste förbli dold för andra. Ja, ur den växer till och med en viss spänning och en motivation att förbruka all energi utåt i en roll, i en hållning av stoisk hängivenhet. De flesta ansåg henne rentav härsklysten. Den schweiziske statssekreteraren Sulzer ansåg henne ligga bakom det faktum, att man hade krävt tillbaka de första tryckarken av självbiografin "Mein Leben" av honom; för den nya upplagan av broschyren "Judendomen i musiken", för hållandet av fransmännen under kriget har Wagners kritiker ända till i dag gjort henne ansvarig – men så är det inte alls: det är inte sant. Hon lät honom bara hållas, hon sekunderade honom. Hon instämde med Wagner, om också ofta av helt andra motiv, och tillade vid slutet av det sjunde häftet: "Farväl du år – jag åldras gärna, med varje grått hår slocknar en egensinnig tanke!"

– Med oändlig flit läser och citerar de kulturhistoriska och populärvetenskapliga verk, ofta av den märkvärdigaste proveniens. Till och med triviallitteratur som "Prinzessin Narischkin" och "Balzac chez lui" intresserar; "Fliegende Blätter" är Wagners älsklingslektyr, i Siena läser han dem årgångsvis.

Cosimas redogörelser för dessa samtal är en märkvärdig blandning av förståelse och felbedömning. Talrika misstag i anteckningarna, till och med beträffande författarskap, möjligen hastverk, som troget övertogs av biograferna Glasenapp och Du Moulin Eckart, har ofta tvingat utgivarna av dagböckerna till kriminalistiska och klärvoajanta forskningsförsök. Cosimas intellektuella åsikter, till

exempel om Kant, är populärvetenskapligt präglade. Ovisst är, trots ständigt citerande, hur långt hennes uppfattning av Schopenhauers metafysik räckte, och honom kommer Cosima i återblicken på århundradet att framhäva tillsammans med Beethoven och Wagner som 1800-talets treenighet. Däremot tycks det inte finnas anledning att tvivla på hennes musikaliska insikt, trots talrika sakfel. Albert Schweitzer lovprisade uttryckligen hennes Bachkunskaper i sina memoarer.

Wagner ansåg sin egen tid utarmad. I hur hög grad, inser man av att han låter Gobineau gälla som enda *contemporain*. Han led av tidsandan och av den förmenta bristen på likvärdiga, inte bara på grund av växlande lynnen, utan också på grund av bristande distans (Nietzsches "erbarmlighet"). Men om Wagner inte hade varit orättvis, hade han inte kunnat vara sig själv: självbedrägeriet är hemligheten i självbevarelsedriften. Det växer under de sista åren av hans liv och blir kort före hans död nästan testamentariskt samlat till klagan och anklagelse: Världen korrumpierad, ägandet orsak till allt fördärv, Wahnfried och Festspelen absurda anstalter; partigångare fanns till endast för att utsätta hans tankar för åtlöje. Erfarenheterna är bittra, återtåget fullständigt. Endast kring de symfonier som ännu skulle skrivas kretsar en redan mystagogisk längtan. Bilden av den av motsägelser sönderslitne Wagner blir ännu mer skiftande, ännu mer brusten än den redan var.

Om under de sista åren en hel del alltså skärps till det outhärdliga, så är det efter läsningen av andra bandet av dagböckerna nödvändigt med ett avgörande tillrättaläggande, vad beträffar Wagners förhållande till Bismarck och kejsardömet. Segerruset och marschbruset

var förbi. Tysklands vapenmakt föreföll honom nu snarare löjlig eller dum. Socialistlagarna stötte bort honom; reaktion var ännu värre. Visserligen ansåg han socialistledarna konfysa och intriganta, men dem tillhörde framtiden – om de sörjde för att alla fick äga något. Han såg vävarnas elände i Hof och Bayreuth, fick höra åtskilligt mera, och den 25 mars 1881 väckte Cosimas yttrande, att de ryska nihilisterna ändå var mera främmande för folket än tsaren, hans häftiga missnöje. Han hyste obekväma åsikter, och antingen personliga besvikelser spelade in eller inte, dög han inte längre som profet för den tyska anden och skulle gärna ha utvandrat. (Barnen snarare än festspelen avhöll honom därifrån.) Också den preussiska staten bestod bara av lögn; han skulle, yttrade han den 1 december 1881, aldrig mera kunna besluta sig för att säga ett ord om politik eller nämna ett namn som Bismarck.

– Han var besläktad med allt splittrat och ohyggligt som mötte honom, och samtidigt ett geni, som visste sig vara det och fruktade sina apologeter, en konstnär, som gick vilse och grät och under kramper och förtvivlan upplevde en enastående lycka: att finna denna samtalspartner! I henne, Cosima, fann hans oro frid.

Inledning till den förkortade upplagan

Cosima Wagners dagböcker, med hennes nästan dagliga, utförliga anteckningar under en tidrymd av mer än fjorton år, ger en enastående bild inte bara av denna epok i Richards och Cosimas liv, utan av nästan hela den europeiska kulturen under denna tid. De innehåller emellertid, nödvändigtvis, många upprepningar, detaljer i den dagliga levnadsrutinen såväl som yttranden om numera glömda personligheter och tidshändelser, som för icke-specialisten, särskilt i utlandet, endast är av ringa intresse.

De föreliggande utdragen försöker att framför allt ge fullt uttryck för följande aspekter hos dagböckerna – utan att därför inskränka sig till dem.

1) Tillkomsten av Wagners kompositioner under denna tid: Siegfried, akt III, Siegfried Idyll, Götterdämmerung /Ragnarök/, Parsifal.

2) Wagners yttranden om sitt liv, sina verk såväl som om andra kompositörer, diktare och filosofer av varaktig betydelse, som Shakespeare, Goethe, Calderón, Dante, Schopenhauer.

3) Richards och Cosimas relationer till varandra och deras förhållande till Cosimas barn i första och andra äktenskapet.

4) Deras relationer till Franz Liszt, Hans von Bülow, kung Ludwig II av Bayern och Friedrich Nietzsche.

5) Deras ställningstagande till betydande tidshändelser och personligheter: Napoleon III, Bismarck, socialdemokratin och socialismen.

De mycket utförliga registren och noterna till originalutgåvan har också förkortats. I fotnoterna har bara angivits data för personer och fakta som är mindre kända för icke-fackmannen; rörande Beethoven, Goethe, Mendelssohn, Cervantes, det tysk-franska kriget etc. har inga förklaringar lämnats.

Till ytterligare underlättande av förståelsen bör stamträdet över familjerna Wagner/Liszt och den – likaså förkortade – kronologiska tabellen bidra.

Där Cosima citerar i direkt tal, talar, såvida inte annat anges, alltid Richard Wagner. – Ordalydelsen i dagböckerna och originalförorden har inte i något fall ändrats.

J.H.K.

Inledning

År 1864 hade kung Ludwig II av Bayern, kort tid efter sitt regeringstillträde, kallat Richard Wagner till München. Där uppstod emellertid snart en stark opposition mot honom, och när hela kabinettet hotade kungen med avgång, måste Wagner lämna staden i december 1865. I april följande år slog han sig ner i Tribschen vid Vierwaldstättersjön. Hans förbindelse med Cosima, dotter till Franz Liszt och grevinnan Marie d'Agoult, sedan 1857 gift med musikern och Wagnerbeundraren Hans von Bülow, hade inletts redan år 1863. Cosima hade två döttrar med Hans von Bülow, Daniela och Blandine; med Wagner hade hon redan före sitt samliv med honom ytterligare två döttrar, Isolde, född 1865, och Eva, född 1867.

Cosima hade redan besökt Wagner en längre tid år 1868, hade sedan en uppgörelse med Bülow och flyttade i november 1868 slutgiltigt till Tribschen med Isolde och Eva och där föddes i juni 1869 hennes tredje barn med Wagner, Siegfried.

Wagner kallade i ett brev till Edouard Schuré året 1869 för det lyckligaste i sitt liv, därför att det hade medfört hans förening med Cosima och hans sons födelse. Det var också det år då han efter ett trettonårigt uppehåll återupptog komponerandet av sin Siegfried.

DAGBÖCKERNA

Denna bok tillhör mina barn.

Tribschen vid Luzern.
1869.

Alldeles särskilt tillägnad Siegfried av Mamma

1869

Januari

1. Med juldagen, min 31-årsdag, borde denna bok ha börjat; jag fick den inte i Luzern. Så skall då årets första dag också föra med sig början av mina berättelser för er, mina barn. Ni skall ha vetskap om varje timme av mitt liv, så att ni en gång kan känna mig, ty om jag dör tidigt kan andra säga ytterst litet om mig, dör jag gammal så kan jag väl inte mycket annat än tåga. Ni skall hjälpa mig att uppfylla min plikt – ja mina barn, min plikt. Vad jag menar kommer ni senare att förstå. Allt kommer er mor att säga er om sitt nuvarande liv, ty det tror hon att hon kan göra.

Året 1868 betecknar också den yttre vändpunkten i mitt liv, under det året förunnades det mig att verka för det som besjälade mig sedan fem år. Denna verksamhet har jag inte uppsökt, inte fått till stånd, ödet har pålagt mig den. För att ni skall förstå mig, måste jag bekänna för er, att mitt liv till den stund, då jag insåg min innersta kallelse, var en elak, otäck dröm, om vilken jag inte kan berätta er något, ty jag begriper den inte själv och förkastar den med hela min numera luttrade själs styrka. Det yttre var och förblev lugnt, det inre var ödelagt, förhärjat, när den varelse uppenbarade sig för mig, som snart upplyste mig om att jag ännu inte hade levat. En återfödelse, en förlösning, ett bortdöende av allt intigt och dåligt i mig blev min kärlek, och jag lovade mig själv att besegla den genom döden, genom den heligaste försakelse eller genom fullständig hängivelse. Det kärleksverk som har skett med mig, kommer jag aldrig någonsin att kunna gengälda. När stjärnorna fogade det så att händelser, som ni kommer att

få höra om på annat håll, drev den ende vännen, min själs skyddsängel och räddare, uppenbararen av allt ädelt och sant, ensam, övergiven, glädjelös, in i ensamheten, ropade jag till honom: Jag kommer till dig och finner min högsta, heligaste lycka i att hjälpa dig med livets börda. Då skilde jag mig från er, mina två äldsta kära barn. Jag gjorde det och skulle göra om det vilket ögonblick som helst, och ändå saknar jag er och tänker dag och natt på er. Ty jag älskar er alla, alla lika mycket, i era hjärtan söker jag asyl för mitt jordiska minne när jag är borta, och allt skulle jag ha uppoffrat för er – bara inte den endes liv. – Skilsmässan kommer att vara övergående, och ni är ännu så små att ni inte upplever den så som er mor. Det är min förhoppning.

Tidigt på morgonen kom vännen till mig, hälsade och önskade mig ett gott nytt år. Jag är alltid så överväldigad av hans godhet mot mig, samtidigt med en ständigt djupare insikt om hans storhet, att jag egentligen alltid skulle vilja flyta bort i tårar i hans närvaro. Sedan klädde jag Loldchen och Evchen fina (vita atlasklänningar och rosenkransar) och så gick vi och lyckönskade honom. Därefter var det frukost, och så gick han till sin regelbundna sysselsättning (renskrift av andra akten av Siegfried och utarbetande av judeuppsatsen).¹ Jag tog med mig Loldchen och Evchen till trädgården. Före middagen (klockan 1) läste min älskade upp för mig vad han hade skrivit. Under middagen förklarade han ytterligare uppsatsens räckvidd för mig, och vi diskuterade hans position, det vill säga den position konsten befinner sig i, som judarna ordnat den, varvid Mendelssohn för första gången föreföll mig vara en tragisk figur. Ungefär klockan fem kom Evchen och Loldchen, också nu klädda som änglar, ner och hittade julklappsleksaker, som hade lämnats kvar. Richard

spelade för dem, de dansade, då tänkte jag på er, mina barn långt borta, och än en gång såg jag den glada bilden genom en slöja av tårar, men också här var tårarna utan bitterhet. Sedan gjorde Richard konster med en sprattelgubbe, till Loldis stora förtjusning. Men medan de små åt sin kvällsmat, spelade han "Lenzes-Lied" /Vårvisan/ ur Valkyrian för mig. Om ni en gång får höra dessa toner, då barn, kommer ni att förstå mig. Jag kan inte höra den utan att mista andan. – Teet drack vi uppe hos mig; jag bad min älskade att diktera för mig i dag (biografi), på grund av en vidskepelse (det sägs att vad man gör på årets första dag det fortsätter man med). Trots att det var ansträngande för honom ville han i sin ousägliga godhet mot mig ändå göra det, och så kom två sidor om Schopenhauer till, oskattbart värdefulla för mig. Klockan elva skildes vi åt, sedan vi hade tagit en gemensam överblick över dagen och funnit den vänlig och god. När han hade avlägsnat sig satte jag mig vid skrivbordet för att tala till er. Den guldpenna med vilken han skrev Tristan och Siegfried, har min vän givit mig, den viger jag nu åt mina meddelanden till er. Därmed talar jag om för er hur heligt detta verk av moderligt förtroende och ängslan är för mig; den penna, som har tecknat det mest sublima som en upphöjd ande tänkt ut, skall numera endast ägnas åt det djupaste i det kvinnliga hjärtat. Så var då välsignade, mina barn, ni fjärran, ni nära, och du också mitt obekanta, där du ännu vilar i mitt sköte. Er mors kärlek skall vara ett vänligt ljussken genom era liv. Misskänn inte er mor, även om ni aldrig kommer att kunna handla som hon, ty ödet har här fogat något som aldrig kommer att upprepas. – Allt vad jag älskar vilar nu, och jag lägger mig också att sova. Min sista vänliga tanke till er och honom.

2 Efter middagen en stund av innerlig lycka över att ha funnit varandra. Senare – refererande till biografen – frågar jag honom om jag borde läsa Schopenhauer, han avråder mig; genom mannen, genom diktaren bör kvinnan nå fram till filosofin. Jag är fullkomligt införstådd. Richard har ingen lust att diktera; vi vill ägna oss åt en bok. Platon? – Inte bunden ännu. Wallenstein, nyligen omläst. Calderón – alltför patetisk, Shakespeares historiska dramer eller Odyssén. Bestämt oss för den senare. Det härligaste intryck, en förtroligt storslagen kväll, outplånliga bilder präglade i själen. Stilla lugn.

3 Han (*Richard*) förefaller mig som den siste tysken. – Kvällens clou fyra sånger ur Odyssén (Kalypso – Nausikaa – Leukothea). Det enda distraherande under föreläsningen betraktandet av Richards vackra lysande ansikte och glädjen åt hans stämmas klang. – Dagens enda bekymmer att inte ha fått något brev från München (posten var stängd på eftermiddagen) – att vännen inte anförtror ett litet ärende för honom åt mig, utan åt en tjänare. Han vet ännu inte hur gärna jag skulle göra allt, det minsta som det största, för honom.

4 Gårdagens Homeros' sånger framtagna igen; medveten om att boken inte alls skulle bli levande för mig om vännen inte läste den för mig. Hela världen är bara synlig för mig genom honom och genom hans förmedling. – Efter teet spelar Richard förspelet till Tristan och Isolde (i Signale stod det om dess "grovt sinnliga verkan"!); djupt skakad därav, ja knappast herre över mig själv. Jag vet ingenting annat än Elsas ord: "för dig ville jag gå i döden", och dem kan jag inte ens uttala.

5 (på morgonen) Evchen bättre, vaknat bara en gång på natten. Jag steg upp med stort svårmod, livets dröm är

tung, mina barn, och jag tycks mig som en främling i den. Jag kämpar mot missmodet. Evchens utseende är inte bra, men solen skiner, och mycket gott och vackert bär dagen säkert i sitt sköte. – (på kvällen) Min promenad i klart solsken hjälpte mig mycket. – All personlig tillvaros förgänglighet, alltets evighet strålade emot mig från sjöns blå spegel. Allt lidande och all jämmer i denna värld kan inte komma åt den djupt i hjärtat dolda lyckan, som pärlan i musslan, och i de svåraste stunderna har jag vetat om den härliga pärlan i själen. – Sov sött mina barn, hur gärna skulle inte er mor se er förenade!

7 Richard kom upp med två nummer av Sünddeutsche Presse, som hade skickats till honom anonymt; de innehöll en längre uppsats av *Fröbe* om Opera och drama. Det är omöjligt att beskriva hur äcklad jag kände mig när jag läste den. Måtte Gud bespara er, mina barn, att någonsin få erfara hur det som ni älskar, ärar och tror på trampas i smutsen. Richard såg min djupa förstämning, han läste uppsatsen, först tog han det lugnt, eftersom han fick ingivelse till ett tillägg till sin Juden/dom/ i musiken. Men vid middagen försökte vi förgäves skaka av oss den dysterhet som hade bemäktigat sig oss, alla erfarenheterna tycktes oss som andarna i de Shakespearska pjäserna, och att varje ord bara drog fram smuts eller ledde till apatiskt negligerande, tänkte vi sorgset. Hela dagen förblev betryckt.

8 Kära Loulou och kära Boni, i dag är det er fars födelsedag; jag önskar att han firar den i fredlig, försonad stämning, även om inte jag kan bidra till den saken. Det var ett stort missförstånd som band oss samman i äktenskap; den känsla som jag hade för honom då för 19 år sedan, den känner jag fortfarande, stort deltagande i hans öde, glädje

åt hans själs och hjärtas gåvor, verklig aktning för hans karaktär, trots den fullständigaste olikhet i läggning. Redan första året av mitt äktenskap var jag så förtvivlad över denna brist på överensstämmelse att jag ville dö; många misstag uppstod genom min olycka, men jag fattade ständigt nytt mod, och er far anade inte hur jag led och kommer, tror jag, inte att neka mig det betyget att jag stod honom bi i ljuvt och lett och att jag hjälpte honom efter min förmåga. Han skulle aldrig ha förlorat mig, om inte ödet hade fört den man i min väg som jag insåg att det var min kallelse att leva och dö för. Jag har inte en enda förebråelse att göra er far, även om de sista åren blev övermåttan svåra för mig. Jag har försökt att förena min förra existens med mitt nya liv, jag trodde på möjligheten av en sammansmältning av de olika känslorna – men smädelser och kränkningar har bevisat för mig hur dårlig jag var, och jag hade inget annat val än det som inte var något val. Därför är jag nu utan er, mina barn, och känner stor sorg, men Gud hjälper mig.

9 Rörande uppsatsen av Fröbel säger Richard att han känner det som om han i vänlig avsikt hade knackat på dörren till ett hus, där allt var dödstyst och bara ett svin hade grymtat mot honom. Jag känner mig mycket dålig, har häftig huvudvärk, men en promenad i kyligt väder hjälper. Slut på Odyssén.

10 Sedan ätit middag med Richard, fortsättningen på den Frøbelska uppsatsen om Opera och drama anlönt, R. bränner visserligen upp den innan vi har läst den, men blotta tanken på människornas gemenhet gör oss nedstämda. Kungens³ tystnad är också underlig och stötande. R. mycket nedslagen beträffande sina arbeten, helst skulle han vilja ge upp det musikaliska fullbordandet

av Nibelungen. Mina motsägelser blåser bara under misstämningen.

11 Richard avslutar en partitursida; jag gläder mig åt hans stämning och hans utseende. Det är bara när han är borta som jag överfalls av rädsla och sorg, man kommer inte att ge oss någon ro, jag ser oss i elände och prisgivna åt elakt hån. Men så snart han är närvarande försvinner de dystra tankarna. Det gör formligen ont att vara skild från honom om så bara för ett ögonblick. Inga brev från barnen. Hans tiger, hans far måste nu vara i Tyskland; så främmande allt det som hänger samman med den världen har blivit för mig: Jag vet också att ingen i den älskade mig.

12 Vid middagsbordet berättar Richard för mig att han har funderat mycket över sin Nibelungen, och då har kammen svällt mycket på honom, tillägger han skämtsamt. Jag blir lycklig över att han tänker på sitt gudomliga verk utan motvilja. För övrigt utgör Odyssén ännu huvudtemat i våra samtal, likaså de Beethovenska symfonierna, i går var det *A-dur*⁴ (rörande prestots trio som de tyska dirigentera gör en "farfars-dans" av, medan tempot skall bli långsammare helt omärkligt, och det är sättet att framföra som skall markera den stora skillnaden), i dag var det *F-dur*⁵ (i första satsen inte en enda upprepning, och ändå förefaller allt lika). Richard har redan ofta gjort mig uppmärksam på med vilken riktig instinkt Beethoven i symfonierna (med undantag för den nionde, där han ju också tar till orda för försoning), har undvikit att beröra de regioner åt vilka han ägnar sig i kvartettens och sonatens intima form. Han visste så att säga att han talar till folket och att här vissa accenter är otillåtliga, om de inte beledsagas och mildras av ordet. – När han diskuterar världsläget och talar om möjligheten av stora oroligheter i

år, säger Richard: "Till och med om man emotser saker och ting med den svartaste pessimism, är man för optimistisk, ty de uppträder alltid så halva och med idel sådana kompromisser, att endast det usla vinner på kuppen. Enda trösten är att det värdelösa inte heller förmår bygga upp något." Han tillade att han hade känt sig väl till mods och aktningsvärd två gånger i sitt liv: i början av sin exil, då han lösgjord från allt varken hade eller ville någonting; och i Wien efter Tannhäuserkatastrofen i Paris, då han hade gett upp hus och hem och inte stod i skuld till någon människa. –

13 Vid matbordet föll talet på Lola Montez⁶; jag redogör för hennes eländiga slut och säger: "Arma varelse!" Här tillrättavisar Richard mig strängt och säger att sådana demoniska, hjärtlösa varelser aldrig bör beklagas, sitt beklagande bör man spara för andra. Han har säkert rätt, men det dåliga förefaller mig alltid beklagansvärt och ett sorgligt slut som det mest ömkansvärda.

14 Orolig natt, men en skön morgon. Richard väcker mig med Lohengrins Schlachtlied. Men sedan berättar han att en rödhöna hade ränt sig till döds mot fågelhusets vägg av skrämsel. Det är bara ett par veckor sedan han köpte djuren; nu har det ena grämt sig till döds och inte velat äta någonting, är alldeles mager. Så synd! Kos⁷ är också sjuk ännu och blir inte bättre trots all vård. Till slut berättar R.: Hebbel⁸ skall en gång ha sagt något om Nestroy: "Det är en så lumpen människa att om han luktar på en ros måste den stinka efteråt." Så, menar Richard, förefaller honom nu hans teori om kärleken under Fröbels penna, ungefär som rosen under Nestroys näsa.⁹

15 Kort nattsömn; legat lugnt vaken i mörkret länge. Tänkt på barnen, om de saknar mig? För Hans del utan

bekymmer – kanske alltför mycket; hans konstnärliga verksamhet är en källa till glädje för honom, min dystra brist på deltagande efter misslyckandet av vårt stora företag störde den källans flöde. Så helt annorlunda R., så uteslutande han har mig att förstå honom och dela hans avskildhet från världen. Jag kan inte tro att jag måste bli tvungen att betala min hängivenhet mot honom med ett främlingskap till mina äldre barn. – Åter hade R. inget brev med sig, det gjorde verkligen ont; jag vet att jag skulle kunna ge mina barn outplånliga eviga lärdomar. Skall det nekas mig? När skall vändpunkten i mitt öde inträda, så att jag kan leva för barnen och honom?

16 Jag vill och önskar ingenting annat här i världen än att få hjälpa den älskade, ge honom några lugna levnadsår och få lov att uppfostra er. Allt, allt skall jag gärna avstå från, alla samband med världen, all musik; uthärda allt hån, bara detta förunnas mig. Vi kommer att tala om Schopenhauer, och han berättar för mig att denne hade sagt till Ritter¹⁰ "Jag *admirerar* Wagner som diktare; men någon musiker är han inte." Richard är road av det gammalmodiga uttrycket, och han anser att det i alla fall är bättre än om han skulle ha uppskattat honom som musiker och inte som diktare.

17 Nu i kväll gjorde Richard mig ledsen – han som annars lägger balsam på min själ! – han sade i fråga om biografen som jag så gärna ville fortsätta: Detta oskyldiga liv kunde väl inte ha någon tjusning för mig! Varför sade han det? Jag vet inte, för han tänker säkert inte så. I min ensamhet har jag gråtit utan att kunna hejda mig, även om jag har försökt behärska mig genom att syssla med barnen och genom ihärdigt läsande. Dock, jag är svag. Ibland känns det som om döden inte kunde vara långt borta, men

jag jagar bort den tanken, ty jag vill fortsätta att leva för honom och er.

18 Avslutat Wallenstein på morgonen. Hur skulle man någonsin kunna lovorda den diktare tillräckligt som rycker oss bort från oss själva? Alldeles särskilt välgörande har alltid det verk tyckts mig där ett stort hjärta visar världens småaktiga ävlan i de största dimensioner och underhåller oss genom ämnet och lyfter oss genom sina egna känslor! Shakespeares diktning är kanske väldigare, mera demonisk, mera skakande, Goethes verk kanske finkänsligare, intimare, subtilare, Calderóns fantasier märkligare, mera lidelsefulla och melankoliska, men Schillers skapelser förblir för mig de mest välgörande. Vid middagstiden kom Richard mycket bedrövad upp till mig; han är missmodig i fråga om fullbordandet av sitt arbete. Han hade påbörjat det tidigare, när livet hade tyckts honom vara en fantastisk skenbild, nu, när han genom mig och barnen hade fått en grund att stå på, förstod han sig på att utnyttja sin förmåga bättre än till att skriva partitur som aldrig skulle bli uppförda och inte skulle betyda något för någon människa. Fem gånger gick jag runt hela den Tribschenska tomten, skymningen nalkades, som en ogenomtränglig tredubbel mur stod himmel, berg, vatten grå och stela framför mig, då gick en sol upp i min själ, jag kände det djupt och övertygat, att ni kommer att finnas hos mig, mina barn, vad världen än kan hemsöka mig med. Knappt hade ljuset slocknat i den omgivande natten, förrän jag hörde att man ropade på mig, R. kom hem och lämnade mig glatt ett brev från er. Ni mår bra och är glada och nöjda; längtansfullt vemodigt lycklig välsignar er mor er. R. var i sin ousägliga godhet mot mig tydligt uppmuntrad efter att ha lämnat fram brevet till mig. Vi gick till barnen,

Eva frisk och ostyrig, Loldi mycket säregen. Hon hade släppt en liten träbit, Eva tog upp den, gav den till henne, men hon tog den inte; "ta den och tacka Eva", sade jag, efter lång tvekan tog hon den äntligen, vände sig sedan mot ugnen, tog, utan att jag såg det, ett stort vedträ, kom tillbaka till kanapén med det och kastade det så nära, att den lilla på ett hår när hade träffats. På min förvånade fråga, varför hon hade tagit vedträ och kastat det, svarade hon: "Därför att jag inte tycker om veden." Jag straffade henne, visade henne, vad hon hade kunnat göra, hon verkade ångerfull, men hela händelsen förblev gåtfull för mig.

19 Han vidhåller att jude-expansionen har kvävt alla tyska anlag. Sedan diskuterar vi skillnaden mellan den forne obildade kärnfulle tyske musikern, och den nuvarande, judiske, eleganta, bildade. Sedan i trädgården, R. till staden. Jag tänker och tänker över sakernas läge; verkligen förskräckt blev jag när Richard under middagen, när jag frågade honom om han någonsin verkligen hade önskat att han fick dö, sade att han hade längtat efter döden men aldrig verkligen sett den framför sig, det var bara ibland när han hade trott att vi måste skiljas åt som han hade känt att hans liv var slut, att han inte kunde göra någonting åt det längre. Jag darrade och bävade därför att den upplysningen kom så tätt efter mina nattliga tankar.

20 R. kommer upp, dyster, dyster; han sade att det nu hade gått så långt med honom att han egentligen bara kunde tiga: "Låt oss då tiga", sade jag och log; ja med mig – menar han – gick det fortfarande, och med mig ville han gärna tala, men inte med någon annan, tystnad var det enda som återstod honom efter alla erfarenheter. – När vi skildes åt sade Richard till mig: Schopenhauer har alldeles

rätt, summan av all klokhet är: att ingenting tro och ingenting säga. Om han till exempel inte hade trott kungen, så mycket han skulle ha besparat sig.

21 Richard sade vid frukosten att om vi tvingas inskränka oss ämnar han ge ut en tidning där han obönhörligen avslöjar allt.

22 Vårt samtal avbryts av en depesch från Mitterwurzer¹¹ som anmäler att Msångarna i går hade en mycket stor framgång. Sedan telegraferar också brorsonen Clemens. Stor glädje: kanske måste det ändå bli Berlin. Solen strålar, för första gången på flera dagar; om mina barn vore hos mig – kunde jag väl kallas lycklig, ja överlycklig, så som det inte får vara här på jorden, även om man samtidigt avsäger sig världen fullständigt.

23 Efter middagen en försändelse /från/ Hans; i Signale står det en biografi över honom där det sägs att Wagner hade tagit gästfritt emot honom när han var en ung man och sört faderligt för honom, medan hans familj lämnade honom medellös. Det tycks ha sårat Hans! Så småaktigt! Jag ber R. att genast avfatta ett beriktigande i lämplig lugn form; det gör han sedan också och skickar konceptet till Hans.

24 Tyvärr framkallar R.:s passion för sidentyger en anmärkning från mig, som jag hellre borde ha avstått från, eftersom den förorsakade en aning förstämning. Efter middagen, i närvaro av barnen, spelar R. ur andra akten av Tristan. Om jag nu blir allt mottagligare eller ständigt sjukligare känslig vet jag inte, men jag kan knappast stå ut med vissa mäktiga intryck längre. Jag formligen ryser inför den geniala kraft som med ens avslöjar tillvarons outgrundliga hemligheter för oss, även om jag uppskattar och lovprisar denna gudomligt demoniska kraft mer än allt